

ВІД АНТРОПОЛОГІЇ ДО ФІЛОСОФІЇ МОРАЛІ: З ДОСВІДУ ВИКЛАДАННЯ СУСПІЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

ФЕДОРОВА І. В.

*старший викладач кафедри суспільно-гуманітарних наук
Одеський державний аграрний університет,
м. Одеса, Україна*

Філософія моралі чи етика є теоретично виражене осмислення морального ставлення до світу. Вплив моралі на повсякденне життя, на характер особистості та суспільства важко переоцінити, це система знань, що допомагає осмислити те, що слід і чого не слід робити, відрізняючи добро від зла, корисне від шкідливого. У кожному суспільстві існує безліч засобів і прийомів трансляції чи комунікації цих знань з метою їхнього впливу на свідомість і поведінку людей. Тож у процесах етичної раціоналізації життєвого світу виховання внутрішньо пов'язане з освітою, а вихованість з освіченістю, з виконанням морального обов'язку. У моралі, казав ще Сократ, неможливо знати, але не діяти. За допомогою етичних знань, що передаються та засвоюються з раннього дитинства, формується необхідний рівень згоди та порядку в суспільстві. Все різноманіття етичних знань можна звести до моральних понять, міркувань та норм. Моральні поняття є відображеннями в окремому слові або словосполученні різних проявів та відтінків добра та зла. Такими є поняття чесності, щедрості, великодушності, чуйності, подяки, розважливості, почуття міри, брехливості, скупості, черствості, віроломства, самовпевненості, впертості, марнославства тощо. У кожній із природних мов тисячі таких слів та словосполучень. Повсякденна мова є значною мірою мовою моралі, хоча зазвичай ми цього не усвідомлюємо. Завдяки мові моралі, включеній у повсякденне спілкування, для людей встановлюються певні моральні зв'язки [2, с. 57-59].

Те саме стосується моральних суджень та норм. Вони будуються на основі моральних понять і складають великий перелік визначень, оцінок, розпоряджень, настанов, заборон, призначених для різних життєвих ситуацій та положень. До розгорнутих моральних суджень можна віднести міфи, притчі, значний шар прислів'їв і приказок, і навіть байки та загалом й інші твори літератури. Відомим моральним змістом наповнені давньогрецькі розповіді про подвиги Геракла та Прометея, біблійні міфи про Ноя та Мойсея, твори Лафонтена, Сенеки, Абеяра, Монтеня, Езопа. Що ж до української етичної думки, то деякі сучасні філософи (В. С. Горський, В. В. Бичков та ін.) вважають, що філософія Київської Русі була значно «етизована», тобто моральна проблематика мала перевагу у загальному обсязі філософських питань. Зародження вітчизняної філософії моралі пов'язане зі змінами у свідомості людей під впливом християнського світогляду та повною мірою відбивало дух тієї епохи [6, с. 197].

Особливою формою фіксації морального досвіду є моральні кодекси, які постають іноді у вигляді довгого списку приписів і заборон на всі типові випадки життя. Прикладом такого способу комунікації моралі може служити давньоіндійський перелік правил відповідної поведінки, відомий під назвою «Закони Ману». Він містить кілька сотень норм, яких має дотримуватися людина у суспільному та сімейному побуті. В інших випадках пропонується більш короткий перелік найбільш загальних правил чи принципів: десять заповідей або законів Мойсея, що містяться в П'ятикнижжі, чотирнадцять чеснот Б. Франкліна, нарешті, українські народні традиції та цінності [4, с. 355] тощо. Кожен подібний кодекс відображає суспільні відносини та настрої тієї епохи, в якій вони створювалися. Наприклад, чесноти Франкліна, сформульовані за доби бурхливого розвитку капіталізму США, відбивають головним чином ідеал успішного, досконалого підприємця. Це список із чотирнадцяти рис особистості: 1) працьовитість, 2) точне дотримання фінансових зобов'язань, 3) бережливість, 4) помірність у їжі та питві; 5) небагатослівність, здатність

унікати порожніх розмов, яких немає користі жодному зі співрозмовників; 6) дотримання порядку у всьому; 7) рішучість у виконанні прийнятих планів; 8) щирість, чесність; 9) справедливість; 10) помірність; 11) чистота, охайність в одязі та житлі; 12) спокій, тобто здатність не хвилюватися через дрібниці, через неприємності звичайні і неминучі; 13) цнотливість; 14) скромність [7, с. 117].

Нарешті, ще одну складну і витончену форму комунікації моралі складають праці та окремі міркування про природу моральності, про специфіку окремих моральних понять та норм. Існує безліч роздумів про різні нюанси добра, блага, справедливості, довіри, пороку, зла, зради, заздрості. Наприклад, цілком серйозно обговорюється питання про естетичну привабливість зла, про можливість і здатність підкорити мораль естетиці, знайти чарівність у найгіршому. Ця, звичайно, дуже сумнівна теза лежить в основі «Квітів зла» Шарля Бодлера. Але уявити можна будь-що і від цього навряд чи щось зміниться. За зачаруванням злом стоять витончено-болючі та позбавлені моральних обмежень задоволення пристрастей і бажань, поєднані з диявольським мистецтвом убезпечити себе від докорів сумління.

Інший приклад – поняття толерантності, яке стало останніми роками актуальним та модним. Ми бачимо, що в більшості випадків толерантність уявляють як м'якість, поступливість, іноді навіть як покірність і послух, тобто транслюється по суті слабкість. Така властивість близька за своєю природою до біологічної толерантності, сприйнятливості зовнішнього впливу. Важливо інше – є природа етичної, культурної толерантності. Найбільше значення мають тут сила, шляхетна мужність та мудрість. До того ж це дозволяє відокремити характерну для істинної толерантності терпимість від терпіння і терплячості. Здається, що терпіння є характеристикою об'єкта, який відчуває на собі якийсь негативний вплив, тиск. На відміну від цього, толерантність – характеристика суб'єкта, що виражається у його відкритості та вільному мисленні. Все це свідчить про те, що сучасна філософія моралі переживає глибоку ідейну кризу. Справа в тому, що через уявлення про моральне і аморальне, пристойне і непристойне, прекрасне і потворне люди пізнають і оцінюють все, що відбувається, вибираючи на цій основі прийнятні форми поведінки і стилю життя. «Етика, – пише відомий англійський філософ Дж. Мур, – може нам сказати, яку з альтернатив, що лежать в межах нашого вибору, буде краще вибрати» [2, с. 67-69]. Вона озброює необхідними для цього знаннями та навичками, допомагає правильно побудувати стосунки зі світом, набути відчуття радості та сенсу буття. З іншого боку, недолік етичних знань або їх заперечення мають у наслідок різноманітні неврози, відчуття тривоги, спустошеності. Такій людині важко пристосувати себе до оточення та оточення до самої себе. Звідси цілий букет негативних якостей: підозрілість, дратівливість і постійне невдоволення життям, занепокоєння визнанням своїх заслуг і ревниве ставлення до успіхів оточуючих, принизлива залежність від їхнього заступництва та підтримки та багато іншого, до чого так схиляється сучасне суспільство.

Переваги етичної раціоналізації життєвого світу незаперечні. Виконуючи, незважаючи на зовнішні та внутрішні перешкоди те, чого зобов'язує моральний обов'язок, етика, кажучи словами І. Канта, вчить тому, як стати гідним щастя. Зауважте, не щасливим, а саме гідним щастя! Звертаючись до витоків філософії моралі, слід зазначити, що виникнення етики пов'язане з ім'ям давньогрецького філософа Аристотеля. У основі цього терміна лежить грецьке слово *ethos* – етос, що означає «звичка, звичаї, звичаї». У перекладі латинською мовою, зробленому вперше римським оратором і мислителем Цицероном, слову *ethos* відповідає *mos* і похідні від нього *moralis* – «моральний» і *moralitas* – «мораль». Як бачимо, поняття «етика», «моральність», «мораль» у принципі збігаються. У повсякденній мові, а найчастіше у науковій та науково-методичній літературі вони використовуються як синоніми. Однак у вітчизняній філософії склалася ще традиція розрізнення цих понять. Під етикою мають на увазі теоретичне знання, науку, а під мораллю і моральністю – предмет, що вивчається цією наукою, – моральні норми, моральна свідомість і поведінка. Це не означає,

що справжньою реальністю етики є лише системи абстрактного знання, що це наука у тому, що має бути, а чи не у тому, що насправді є і буває. Етика – наука про мораль і, певною мірою, елемент самої моралі. Дещо інакше говорить про те ж відомий французький філософ Поль Рікер. У його розумінні етика є закріпленим у знаннях (усвідомленим) прагненням до досконалого життя, а мораль – поєднанням цього прагнення до норм[5, с. 550]. Існує також умовне, але дуже важливе з психологічної точки зору, розмежування моралі та моральності. Мораль – це задані етикою конкретні правила та розпорядження поведінки. Моральність – внутрішня схильність і потреба дотримуватися цих правил. Мораль постає як щось зовнішнє, що необхідно знати, засвоювати, дотримуватись. Це матеріал для соціалізації, виховання.

Таким чином, можемо констатувати. Мораль – реакція на специфічну ситуацію людини у світі, яка характеризується фундаментальною взаємозалежністю людей у їх тілесно-душевно-розумової, соціальної, культурної конкретності; їх вразливості та незахищеності. Мораль адекватна особливостям людського існування, це система історично сформованих принципів і правил морально аргументованого мислення та поведінки, свого роду програма етичної раціоналізації світу. Сміслову домінанту цього поняття становить елемент «номос», що асоціюється з нормою, розпорядженням, законом. Моральність же, на відміну цього, позбавлена примусу і повчальності. Вона співвідносна переважно з вихованістю, зі сформованою системою моральних цінностей. Таким чином, філософія моралі – це роздуми з приводу ідеалу, яким має керуватися у своїй поведінці людина і суспільство, і який має визнаватися як найвища мета та найвище благо. Зазвичай саме цей ідеал представлений у різних системах етики. Головним нервом філософії моралі є проблема її обґрунтування, а також проблема гуманізації моралі. Обидві проблеми активно обговорюються в сучасній етико-філософській думці, актуалізуючи питання морального ставлення не тільки до людини та людства, а й усієї глобальної екосистеми в цілому. Іншими словами, філософія моралі поступово антропологізується, перетворюючись на антропологію моралі. Антропологія моралі – це дана в досвіді реальність морального життя, морального стану свідомості людини та суспільства. У складному та багато в чому непередбачуваному світі життєвих зв'язків та відносин це цінний досвід, який допомагає нам правильно побудувати відносини зі своїм соціальним оточенням, не допускаючи прикрих помилок та промахів. Значна частина наших почуттів і переживань задоволення і невдоволення належить до моральних.

Перелік використаних джерел:

1. Appelbaum A. Ethics for Adversaries. The Morality of Roles in Public and Professionals Life. Princeton: Princeton University Press, 1999. 273 p.
2. Gerge Edward Moore Principia ethica. Cambridge at the University press, 1903. 327 c.
3. Поль Рікер у філософії XX століття. Польське радіо для України. [Електронний ресурс] URL: <https://www.polskieradio.pl/398/8124/arttykul/2378165,%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8C-%D1%80%D1%96%D0%BA%D0%B5%D1%80-%D1%83-%D1%84%D1%96%D0%BB%D0%BE%D1%81%D0%BE%D1%84%D1%96%D1%97-%D1%85%D1%85-%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D1%82%D1%8F> (дата звернення 28.03.2024)
4. Пропедевтичний курс з філософії науки: підручник. За ред. О.П. Сидоренка. Київ: «Освіта України», 2017. 430 с.
5. Рікер Поль Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. С. 549. — 742 с.
6. Поплавська Т.М. Філософія моралі/ Філософія: підручник. За ред. Боринштейна Є.Р. Одеса: Університет Ушинського, 2021. С. 197 – 221.
7. Франклін Б. Автобіографія. Переклад Анна Діамант. Київ: Фоліо. 2023. 256 с.